

Čuangce

## Predgovor

Napisi Čuangcea, ili Kvangcea, kako ga neki nazivaju, pojavili su se u periodu između druge polovine četvrtog i prve četvrtine trećeg veka pre naše ere. Zna se da je rođen u vojvodstvu Sung, u onom delu koji se nazivao okrug Mang, a koji je bio deo države ili kraljevstva Liang. Imao je neko državno zaposlenje, ali se uglavnom bavio propovedima i pisanjem filozofskih spisa. Tvrdi se da je umro 275. pre naše ere.

Njegovi napisi podeljeni su u trideset i tri knjige — ili, bolje rečeno, glave — a ove su svrstane u tri dela. Prvi deo, koji nosi naziv *Nei* ili *Unutarnji*, sastoji se od sedam knjiga ili glava, drugi deo, *Ta* ili *Raznorodni* (napisi), od jedanaest glava. Sve su mešavina filozofskih raspravljanja i anegdota i parabola.

Prvi deo, *Nei* ili *Unutarnji*, smatra se najznačajnijim jer se u njemu rekreiraju, tumače i razvijaju osnovna načela Laoceovog učenja. Drugi deo je dopunski i obično se naziva »krilima« prvih sedam knjiga, a i treći deo je dopunski, ali ne poseduje onu lepotu i značaj koju imaju prva dva dela. Učenici Čuangcea i prepisivači njegovih tekstova uneli su u delo i neku parabolu ili anegdotu o samom Čuangceu. One očigledno ne potiču od starijeg filozofa.

Sve tri knjige Čuangceovih napisa, *Srećan izlet*, *O uzvišenom* i *Jesenji povodnji*, koje se ovde nalaze u srpskohrvatskom prevodu, zasnovane su na Lin Jutangovoj verziji teksta. Nije bilo lako odlučiti se koje »knjige« da se unesu, jer da su unesene one koje su izostale, verujemo da bi čitalac našao da su ne samo duboko značajne nego i zanimljive,

kao i ove tri spomenute. »Knjige«: *Srasli nožni prsti*, *Konjska kopita*, *Otvaranje skrinja* i *Trpeljivost* čine jednu celinu u kojoj je osnovna ideja pobuna protiv civilizacije; u *Otvaranju skrinja* taj protest je najizrazitiji, a neke, pak, najkarakterističnije taoističke ideje izražene su u knjizi *Trpeljivost*, itd. Međutim, odlučili smo se za tri pomenute knjige zato što su one ipak dovoljne da se shvati Čuangce u svojoj složenosti pisca punog dubine, poniranja i humora, mistika i stiliste, čoveka punog stvaralačke mašte i velikog, suštinskog romantičara. Najreligioznije i najmističnije je njegovo delo *O uzvišenom*, najlepše pisano delo su *Jesenji povodnji*, a *Srećan izlet* je delo u kome je njegova mašta sklona fantastici došla do punog izraza. Unesena je parabola o čoveku koji je prezreo mašinu, jer na najsažetiji način sumira jedan stav karakterističan za taoiste.

Mnogo puta su se vršili pokušaji analize Čuangceovog »sistema«, ali rezultati nisu nikad bili ni potpuni ni zadovoljavajući — na osnovu njih, čitalac nije nikad shvatio ni šta je taoizam ni kako je pisac ostvario svoju misao. Svršavalo se time da je skoro uvek bilo potrebno navoditi samu knjigu gotovo u celini. Ponekad su pojedini delovi anegdotski dramatizovani na taj način što su ličnosti koje su zastupale različite životne stavove suprotstavljane jedne drugima. Tako je Hueice, logičar, predstavnik intelektualnosti, stavljan nasuprot Čuangceu, predstavniku stvaralačke mašte i intuicije, ili Konfucije Laoceu. Ako se to ne shvati, mnoge parabele će promašiti svoj cilj. No značaj ovog poslednjeg tvrđenja ipak ne treba preceniti, jer, suštinski, čoveku koji čita taoiste preostaje — ili tim treba i da počne — da oseti njihov način mišljenja i da se onda, na putu shvatanja, prepusti onom što će ga dalje poneti, dakle da se prepusti procesu koji, inače, zahteva i velika poezija. U tom smislu, donekle, govori i Čuangce (u svojoj dvadeset šestoj »knjizi«) kad kaže: »Vrša je za hvatanje ribe; kad smo jednom uhvatili ribu, više ne mislimo o vrši. Gvožđa su za hvatanje zečeva; kad smo jednom uhvatili zeca, nema više potrebe da mislimo na gvožđa. Reči su za hvatanje misli; ali, kad smo jednom uhvatili misao, nema više potrebe da

mislimo o rečima. Kad bih samo našao nekoga ko je prestao da misli na reči, pa da porazgovaram s njim...«

Smatra se da je Čuangce bio najveći prozni pisac za vreme vladavine dinastije Čou. Blistavog stila, oštrouman, bistre i hitre misli, on nikad nije dozvolio da ga ove osobine odvedu na put površnosti, jer se držao dubokog učenja svoga Učitelja. Sigurnost i doslednost njegova, s jedne strane, i pomenute formalno-književne osobenosti njegove ličnosti pisca, s druge strane, mogu donekle da objasne činjenicu da njega — čoveka koji je najviše klevetao Konfucija i o njemu se najprezrivije izražavao i zajedno sa Moceom bio najveći protivnik konfucijevskih ideja — nijedan konfucijevac nije za života napadao, nego mu se čak mnogi potajno divio, pa i kad ga nije čitao zbog njegovih ideja, čitao ga je kao književnost.

Ima još primera u istoriji misli kad učitelj nije napisao nikakvu knjigu, ili je napisao nešto vrlo malo, a onda se nađe učenik koji počne da razvija učiteljeve doktrine, proširuje ih, piše velike traktate, razgovore itd. Takav je slučaj bio sa Isusom Nazarećaninom i njegovim učenikom Pavlom, sa filozofom Sokratom i njegovim učenikom Platonom, ili, u Kini, sa Konfucijem i njegovim učenikom Mengceom ili Mencijem. Tako se desilo i sa Laoceom i njegovim učenikom Čuangceom. Čuangce je, oko dva veka kasnije, tako razvio učenje Laoceovo da je ono duboko proželo misaono kretanje svakog Kineza, i to do te mere da čak ni onaj ko nije taoist ne može da mu se odupre. Taoizam nije stvorio neku filozofsku školu, ali je — što je za njega karakterističnije — razvio jedan način mišljenja, osposobio — ili bi se još bolje moglo reći — oslobodio misao da funkcioniše i operiše na jedan toliko specifičan način, kome, kad je jednom usvojen — možda zato što predstavlja i izvesnu nasladu — ništa ne može skrenuti put, i čovek ga ne može pobrkati s nekim drugim načinom, ili mu onemogućiti — kao sredstvu — osvjetljanje i osvetljavanje sve novih i novih terena. Konfucijevstvo poseduje samo »praktično osećanje proporcija«, bavi se »praktičnim pitanjem upravljanja, vladavine, i ličnog morala«, dok taoizam bez-

granično obogaćuje maštu, poeziju i »daje filozofsku sankciju svemu što je slobodoljubivo, pesničko, lutalačko i besposličarsko u duši Kineza. Jedino on pruža sigurno, romantično olakšanje od stroge, klasične, konfucijevske suzdržanosti i obuzdanosti, i humanizuje i same humaniste. Stoga, had Kinez uspe, uvek je konfucijevac, a kad ne uspe, uvek je taoista. A kako je u svetu više onih koji ne uspevaju, i kako svi oni koji uspeju znaju da su uspeali samo na hrom i krnj način kada se ispituju u tamnim časovima noći, verujem da taoističke ideje češće dejstvuju od konfucijevskih. Konfucijevac i uspeva samo kad zna da ne uspeva, to jest kada sledi taoističku mudrost«, kaže jedan savremeni kineski pisac.

Čuangce je prvi razvio taoističku tezu o ritmu života, čije se jezgro, razume se, nalazi u Laoceovoj *Knjizi Tao Te*, i na taj način stvorio prve kineske, metafizičke tekstove pre prodiranja budizma u Kinu. Izvesne taoističke misli, kao što je oslobođenje svesti o »egu«, kontemplacija i »viđenje Usamljenog«, postojale su dugo kao osnovica kineske misli i verovatno su otud i ušle u japanski zen-budizam.

Čuangce je pun mašte, njome se služi i kad piše istoriju ili uzima istorijske ličnosti za svoje anegdote. Što se tiče verodostojnosti, ličnosti Laocea, Konfucija ili Žutog cara imaju istu vrednost koliko i ličnosti generala Oblaka i Velike Izmagline, ili Duha Okeana. Njegov humor je, s druge strane, suviše očigledan da bi ga trebalo naglašavati.

Čuangceov misticizam, njegov pogled na svet, život i smrt, mogu privući ili odbiti čitaoca, ali njegov način mišljenja i izlaganja stavova privlačan je i za one koji se sa tim stavovima ne mogu složiti, i svakako im obogaćuje duh, kome je on otkrio još jednu mogućnost kretanja.

## Srećan izlet

U Severnom okeanu živi jedna riba, koja se zove *k'un*, velika je ne znam koliko hiljada *lija*. Ta riba *k'un* pretvara se u pticu *p'eng*. Leđa su joj ne znam koliko hiljada *lija* velika. Kada poleti, krila joj zamračke nebesa kao oblaci.

Kada na put kreće, sprema se za Južni okean, Rajsko jezero. I u knjizi *Zabeležena čudesa* nalazimo da se vode, kada *p'eng* leti na jug, uzljudaju hiljade *lija* unaokolo, dok se ona ne popne iznad velikog vetra na osamdeset hiljada *lija* da bi onda letela punih šest meseci.

Ploveći tu, na visinama, ptica vidi kako se kreću bele proletrne magle, prah-oblaci i kako žive stvari dišu među njima. Pitala se da li je plavetnilo nebesko stvarna boja neba ili je samo posledica daljina bez kraja, i videla da joj stvari na zemlji izgledaju iste.

Ako voda nije dovoljno duboka, po njoj neće ploviti veliki brodovi. Izručiš li šolju (vode) u dvorište, i zrnce gorušice biće ti čamac. Pokušaj da ploviš u šolji, i biće zdrobljena zbog nesrazmere između vode i broda.

Tako je i sa vazduhom. Ako ne postoji dovoljna dubina, ne može ti podupreti krila. A za tu pticu potrebna je dubina od devedeset hiljada *lija* da bi je održala. Onda, klizeći po vetru, sa plavim nebom iznad sebe i bez ikakvih prepreka ispred sebe, kreće ona na svoje putovanje na jug.

Cvrčak i golub su se smejali: »Eto, kad mi letimo svom snagom, stignemo tek od drveta do drveta, pa ponekad ni toliko, već na pola puta padnemo na zemlju. Zašto ti treba onda da letiš dvadeset hiljada *lija* u visinu da bi ikrenula na jug?«

Onaj ko odlazi u prirodu i ponese sa sobom hrane za tri obroka vraća se puna stomaka, kao kad je i odlazio. Ali ko se uputi sto *lija* daleko, mora poneti dovoljno mlevenog pirinča da ima šta da jede i noću. A onaj ko se uputi hiljadu *lija*, mora se snabdeti za tri meseca. Ta dva mala bića, šta ona mogu znati?

Malo znanje nema obim velikog znanja, kao što ni kratka godina nema obim duge godine. Kako možemo reći da je to tako? Mala jutarnja gljivica ne zna za promene dana i noći. Cvrčak ne zna za smenjivanje proleća i jeseni. Njihove godine su kratke. Ali na jugu Č'ua nalazi se drvo *mingling* čije proleće i jesen traju po pet hiljada godina. A davno pre toga postojalo je drvo čije su proleće i jesen trajali po osam hiljada godina. Poznato je da je P'eng Tcu<sup>1</sup> doživeo duboku starost, a još i danas je, avaj, predmet zavisti mnogih!

Baš u vezi sa ovim, car T'ang<sup>2</sup> je i rekao Čiu sledeće: »Na severu Č'ungta nalazi se Mračno more, Nebesko jezero. U njemu živi riba široka nekoliko *lija* i ne znam koliko *lija* duga. Zove se *k'un*. Postoji i ptica koja se zove *p'eng*, čija su leđa kao planine T'ai, a krila su joj kao oblaci koji zastru celo nebo. Ona lebdi po vihoru na visini od devedeset hiljada *lija*, visoko iznad oblasti koja pripada oblacima, i samo je vedro nebo iznad nje. A onda svoj let usmerava prema Južnom okeanu.«

Jedan jezerski vrabac se nasmejao i rekao: »Molim vas, šta takvo biće hoće? Ja uzletim svega metar-dva u vazduh i onda opet lepršajući sletim među trske. Taman koliko svak može poželeti da leti. Kuda li se to biće uputilo?«

Takva je, zaista, razlika između malog i velikog. Uzmimo, na primer, nekog čoveka koji savesno vrši neku malu dužnost, ili čiji se uticaj prostire na neko selo, ili čiji se karakter sviđa i zadovoljava nekog princa. Njegovo mišljenje o sebi biće veoma slično mišljenju koje je o sebi imao jezerski vrabac. Filozof Jung iz Sunga bi se nasmejao takvom čoveku. Da mu ceo svet laska, to ne bi uticalo na njega, ni da ga ceo svet grdi, to ga ne bi odvratilo od onog što radi. Jer Jung ume da razlikuje ono što je suštinsko od onog što je površno, i zna šta

je istinska čast, a šta nešto stidno. Takvi ljudi su retki u svojoj generaciji.

A Lietce<sup>3</sup> je umeo da se vozi na vetru. Ploveći zadovoljno po svežem povetarcu, kretao bi se tako i po petnaest dana. Među smrtnicima koji umeju da ostvare sreću, takav čovek je redak. Mada je Lietce mogao da odbaci hodanje, ipak je i on zavisio od nečega.<sup>4</sup> A onaj koji se vozi na kolima večne podešenosti Neba i Zemlje, terajući kao zapregu promenljive elemente da bi lutao oblastima Beskonačnog, od čega bi takav čovek imao potrebu da zavisi?

Tako se kaže: »Savršen čovek ne obzire se na sebe; božanski čovek se ne obzire na postignuća; istinski sveti čovek se ne obzire na ugled.«

Car Jao<sup>5</sup> je želeo da abdicira u korist Ši Jua, govoreći: »Ako gori buktinja ikada sunce i mesec sijaju, neće li joj biti teško da sija? Ako čovek, kada je kiša pala, i dalje navodnjava polja, neće li uzaludno trošiti snagu? A sad, ako bi ti prihvatio uzde upravljanja, carevinom bi se dobro vladalo, međutim, ja vršim tu dužnost. Svestan sam svojih nedostataka, i molim te, dozvoli mi da ti ponudim svoje carstvo.«

»Ti upravljaš Carstvom, i Carstvom se već dobro upravlja«, odgovorio je Ši Ju. »Zašto bih onda ja zauzeo tvoje mesto? Treba li da to uradim za ljubav imena? Ime je samo senka stvarnosti, i treba li da se trudim oko senke? Senica, gradeći гнездо u ogromnoj šumi, zauzme samo grančicu. Dabar ugasi žed na reci, ali pije dosta samo da bi napunio trbuh. Više bih voleo da se vratim: šta će meni carstvo. Ako kuvar nije u stanju da izvrši pripreme za posmrtnu žrtvu, predstavnik obožavanog duha kome se odaje počast i glavešina pri molitvi ne smeju prići vinu i mesu i uraditi to umesto njega.«

Čien Vu je rekao Lienu Šuu: »Čuo sam da Čie Ji govori o uzvišenim i divnim stvarima, bez kraja. Uveliko sam se zapanjio nad onim što je rekao, jer su mu reči izgledale beskonačne kao Mlečni Put, i činilo se kao da kazuju nešto sasvim različito od našeg običnog ljudskog iskustva.«

»Kako to?« upitao je Lien Šu.

»Izjavio je«, odgovori Čien Vu, »da na planini Miao-ku-ji živi neko božanstvo čija je koža bela kao led ili kao sneg, čija je ljupkost i vitkost slična vitkosti i ljupkosti device; božanstvo koje ne jede žito, nego živi od rose i vazduha, i, vozeći se na oblacima u koje su upregnuti zmajevi, luta izvan granica oblasti smrtnika. Kad se njegov duh spusti, trulež otpadne sa svih stvari i dođe do dobre žetve. Eto, zbog toga mislim da je to glupost i neću u to da verujem.«

»Pa«, odgovori Lien Šu, »ne poziva se gluv čovek na koncerat, niti se od slepog čoveka traži mišljenje da li je neki crtež lep. A slepilo i gluvoća nisu samo fizički. Postoji slepilo i gluvoća duha. Njegove reči su kao netaknuta devica. Dobar uticaj takvog čoveka, sa tako dobrim karakterom, ispunjava sve što je stvoreno. I samo zato što jedna bedna generacija kuka za reformom, ti bi hteo da on bude sav zaokupljen pojedinostima nekog carstva!

Objektivno postojanje ne može mu nauditi. U poplavi koja bi se digla do neba, on se ne bi udavio. U suši zbog koje bi metali kao voda potekli, a planine se spržile, on ne bi bio ni vreo. Samo od onog što bi dobio kad bi ga prosejao, ili od njegove prašine, mogao bi načiniti dva čoveka kao što su bili Joa i Šun.<sup>6</sup> A ti bi hteo da on bude obuzet objektivnim!«

Neki čovek iz države Sung hteo je da proda plemenima Jie nekoliko kapa koje se nose prilikom ceremonija. Ali ljudi iz plemena Jie rezali su kosu i bojili tela, tako da im kape nisu bile potrebne. Car Jao je vladao svim što postoji pod nebesima i upravljao je poslovima čitave zemlje. Pošto je posetio četiri sveta čoveka iz Miao-ku-ja i vratio se u svoju prestonicu Fejang, osetio je da čitavo carstvo za njega više ne postoji.

Hueitce<sup>7</sup> je rekao Čuangceu: »Princ od Veja mi je dao seme neke tikve ogromnih razmera. Posejao sam ga i doneo mi je plod velik koliko šest varićaka. Da sam ga zadržao da u njemu držim tečnosti, bio bi suviše težak i ne bih ga mogao ni podići; a

像 專 園 漆



Čuangce

da sam ga isekao napola pa napravio od njega kutlače, bile bi suviše ravne i tako pljosnate da ne bi bile od koristi. Bila je, svakako, ogromna, ali mi nije ničemu mogla poslužiti i ja sam je razlupao.«

»Ili, bolje rečeno, nisi znao kako da koristiš tako ogromnu stvar«, odgovori Čuangce. »U Sungu je nekad živeo jedan čovek koji je znao kako se pravi melem za ispucale ruke, jer su članovi njegove porodice stolećima bili perači svile. Neki stranac koji je dočuo za to, dođe k njemu i ponudi mu sto unča zlata ne bi li dobio taj napis; na to ovaj čovek sazove svoju rodbinu i reče: 'Toliko novca nismo pranjem svile nikad zaradili, zato 'ajde da mu prodamo napis i da za jedan dan dobijemo stotinu unča zlata.'«

Stranac uzme napis i ode, pa zatraži da porazgovara sa princom iz Vua. Država Jie je bila u nevolji i princ od Vua je poslao jednog svog generala da se početkom zime bori na moru protiv Jiea. Država Jie bila je pobeđena, a stranac kao nagradu dobi deo kraljevske teritorije da njome upravlja. Iako je dejstvo melema u oba slučaja bilo isto, primena mu je bila drukčija. Ovde je čoveku obezbedila titulu, a tamo su ljudi i dalje prali svilu.

A sad o tvojoj tikvi velikoj pet polučaka; zašto od nje nisi napravio nekakvo plovilo, pa plovio rekama i jezerima? Ti se tužiš da je bila suviše ravna da bi se ma šta moglo u njoj zadržati! Mora da nešto nije u redu u tvojoj glavi.«

Hueitce reče Čuangceu: »Ja imam jedno veliko drvo, koje se naziva ailantusom ili nebeskim drvetom. Deblo mu je tako krivo i čvornovato da ne može da se koristi za daske, a grane su mu toliko zgrčene i izvijene da se ne mogu iseći u krugove ili pravougaonike. Ono stoji pored puta, ali nijedan drvodelja neće ni da ga pogleda. Tvoje reči su kao to drvo — velike i neupotrebljive, ni od kakve koristi svetu.«

»Da li si ikada video divlju mačku«, odgovori Čuangce, »kako čuči i čeka plen? Skače desno-levo, gore-dole, dok se ne uhvati u zamku ili gvožđa. S druge strane, imaš bivola, jaka, ogromnog tela. Svak zna da je grdosija, a ipak ne može da uhvati miša. Pa eto, ako imaš to veliko drvo i u nedoumici si šta da uradiš s njim, zašto ga ne bi za-

sadio u Nepostoj selu, tamo gde su velike divljine, gde bi, kad si dokon, mogao šetkati pored njega, ali sav blažen ležati u njegovoj senci? Tamo bi bilo sigurno od sekire i svake druge nevolje i povrede. Jer kad nije nikome ni od kakve koristi, šta bi ga onda moglo mučiti?»

## O uzvišenom

Onaj ko zna šta je od Boga i onaj ko zna šta je od čoveka, dostigao je zaista vrhunac (mudrosti). Onaj ko zna šta je od Boga, podešava svoj život prema Bogu. Onaj ko zna šta je od čoveka, može ipak koristiti svoje znanje saznatog da bi razvio svoje znanje nesaznatog, živeći do kraja svog života i ne umrevši mlad. To je punoća saznanja.

Tu ipak postoji greška. Tačno saznanje zavisi od predmeta, ali predmeti saznanja su relativni i neizvesni (menjaju se). Kako se može znati nije li prirodno zaista od čoveka, i nije li ono što je od čoveka zaista prirodno? Morali bismo, štaviše, imati prave istinske ljude da bismo mogli imati istinsko saznanje.

Ali šta je istinski čovek? U drevnim vremenima istinski ljudi nisu gazili slabe, nisu ostvarivali svoje ciljeve grubom silom i nisu okupljali oko sebe savetnike. I, ako nisu uspevali, nisu imali razloga za žaljenje; a ako su uspevali, nisu imali razloga za samozadovoljstvo. Tako su mogli da se penju do visina bez drhtanja, da uđu u vodu a da se ne okvase i da prolaze kroz vatru a da ne osete vrelinu. To je vrsta znanja koja doseže do dubina Taoa. Istinski ljudi iz drevnih vremena spavali su bez snova i budili se bez briga. Jeli su ravnodušni prema ukusu i duboko su disali. Jer istinski ljudi udišu dah od pete; prosti samo iz grla. Kad su ljudi ljudskim vezani duboko, darovi božanski plitko leže u njima.

U drevnim vremenima istinski ljudi nisu znali šta to znači voleti život ili mrzeti smrt. Nisu se radovali rađanju, niti su nastojali da odlože rastakanje. Nezainteresovani su dolazili i nezainte-



resovani su odlazili. To je bilo sve. Nisu zaboravljali odakle su potekli, niti su nastojali da saznaju ma šta o svom povratku. Veselo su prihvatili život, očekujući strpljivo povratak (kraj). To je ono što se naziva ne zastraniti srce od TAOA, i ne zaminiti prirodne ciljeve ljudskim. Takav čovek može se nazvati istinskim čovekom.

Takvi su ljudi slobodni u duhu i mirni u svom držanju, uzdignuta čela. Nekad neutješni kao jesen, a nekad topli kao proleće, njihove radosti i tuge su u neposrednom dodiru sa četiri godišnja doba, u harmoniji sa svim što je stvoreno i čemu niko ne zna granice. Kada mudar čovek vodi rat, on može i da uništi kraljevstvo, a ipak da ne izgubi ljubav naroda; njegov blagoslov prožima sve stvari, ali ne zbog njegove (svesne) ljubavi prema sabraču ljudima. Stoga onaj ko uživa u tome što razumeva materijalni svet, nije mudrac. Onaj ko je lično vezan za nešto, nije čovečan. Onaj ko računava vreme za svoje akcije, nije mudar. Onaj ko ne zna za uzajamno dejstvo koristi i štete, nije uzvišen čovek. Onaj ko hoće slavu po cenu da izgubi sebe, nije učenjak. Onaj ko izgubi svoj život i nije istinit prema samom sebi, ne može nikad biti učitelj čoveku. Tako Hu Pušie, Vu Kuang, Po Ji, Šu Č'i, Či Ce, Hse Ji, Či T'o i Šent'u Ti bili su sluge vladara i vršili su naređenja drugih, a ne svoja.<sup>1</sup>

Istinski ljudi iz drevnih vremena bili su ogromnog rasta, a ipak nisu padali. Ponašali su se kao da im nešto nedostaje i gledali su na druge sa poniznošću. Po prirodi nezavisna duha, oni nisu bili strogi. Živeći u nesuzdržanoj slobodi, ipak nisu ni pokušavali da se prave važni. Izgledalo je da se smeše kao da su zadovoljni i da se kreću kao da su u prirodnoj harmoniji sa okolinom. Vedrina im je poticala iz riznice dobrote u njima samima. U društvenim odnosima zadržali su svoj unutarnji karakter. Širokogrudi, izgledali su veliki; ogromni, izgledali su van ičije kontrole. Stalno boraveći (u sebi), izgledali su kao soba zatvorenih vrata; odsutni duhom, izgledalo je kao da su zaboravili da govore. U kaznenim zakonima videli su spoljnu formu; u društvenom ceremonijalu izvesno sredstvo; u znanju, oruđa za korišćenje; u moralnosti, vodiča. I stoga su kazneni zakoni predstavljali za njih

milosrdnu administraciju; društveni ceremonijal, sredstvo da se čovek složi sa svetom, izide na kraj s njim; znanje, pomoć da se radi ono što se ne može izbeći; a moralnost, vodiča da bi mogli sa ostalima da odu do vrha brda.<sup>2</sup> I svi su ljudi zaista smatrali da nije lako postići da im život bude kako treba.

Jer ono do čega im je bilo stalo, to je Jedan, a ono do čega im i nije bilo stalo, bio je Jedan. Ono što su smatrali da je Jedan, i bio je Jedan, a ono što nisu smatrali da je Jedan, bio je isto tako Jedan. U onome što je Jedan, bili su od Boga; u onome što nije Jedan, bili su od čoveka. I tako između ljudskog i božanskog nije dolazilo ni do kakvog sukoba. To je značilo biti istinski čovek.

Život i Smrt su delovi Sudbine. Njihov redosled, kao dan i noć, od Boga je, izvan čovekove mogućnosti uplitanja. Leže u neizbežnoj prirodi stvari, čovek jednostavno gleda na Boga kao na oca; ako ga voli onim što je rođeno od tela, zar ga neće voleti i onim što je veće od tela? Čovek gleda na vladara ljudi kao na pretpostavljenog; ako je spreman da žrtvuje telo (za svoga vladara), zar mu onda neće pružiti i svoj čisti (duh)?

Kada ribnjak presuši i riba se nađe na dnu, bilo bi bolje, bilo bi daleko bolje pustiti je da zaboravi sebe u svojim rodnim rekama i jezerima nego je ostaviti da vlaži drugu svojim ispljuvcima. Umešto da se hvali Jao i grdi Čie, daleko je bolje zaboraviti i jedno i drugo (i dobro i zlo) i izgubiti se u Taou.

Veliki (svemir) dao mi je ovaj oblik, napore muževnog doba, odmaranje u starosti, odmor u smrti. I svakako, onaj koji je tako dobar gospodar moga života, najbolji je gospodar i moje smrti.

Čamac se može sakriti u rečnom rukavcu ili u blatištu, što se smatra sigurnim. Ali noću može doći neki snažan čovek i odneti ga na leđima. Oni slabijeg uma ne uočavaju da, ma kako neke male stvari sakrili u veće, uvek će postojati mogućnost da ih izgube. Ali, ako čitavom svemiru poveriš ono što pripada svemiru, odatle neće biti nikakve mogućnosti za bekstvo. Jer to je veliki zakon stvari.

Biti odliven u ovu ljudsku formu već je za nas izvor radosti. Koliko je onda veća radost, izvan

našeg razumevanja, znati da ono što je sada u ljudskoj formi može proći kroz bezbrojne promene i da pri tom ima samo beskonačno pred sobom? Stoga se sveti čovek raduje samo onome što se nikad ne može izgubiti, što uvek traje. Jer, ako možemo da prevaziđemo one koji milostivo prihvataju dugu starost i kratak život i promene događaja, u kolikoj tek meri može sve to da prevaziđe ono što daje oblik svemu stvorenom, i od čega zavise svi promenljivi fenomeni?

Jer Tao ima svoju unutrašnju stvarnost i svoja svedočanstva. On je bez delanja i bez oblika. Može se prenositi, ali se ne može primiti. Može se dobiti, ali se ne može videti. Zasnovan je na samome sebi, koren ima u samome sebi. Pre nego što nastadoše Nebo i Zemlja, Tao je sam postojao u svim vremenima. Dao je vladarima njihovu duhovnu moć, i rodio je Nebo i Zemlju. Za Taosa zent nije visok niti nadir nizak; nijedna tačka u vremenu nije za njega postojala davno niti je proticanjem vekova on postao star.

Hsi Veiiju dat je Tao, i tako je svemir doveo u red. Hu Hsiju<sup>3</sup> bio je dat, i on je bio u stanju da ukrade tajne večitih principa. Velikom Medvedu bio je dat, i nikad u svom toku nije grešio. Suncu i Mesecu bio je dat, i nikad nisu prestali da se okreću. K'an P'iju<sup>4</sup> bio je dat, i on se nastanio u planini K'unlun. P'ingu I<sup>5</sup> bio je dat, i on vlada potocima. Čieng Vuu<sup>6</sup> bio je dat, i on stanuje na planini Tai. Žutom Caru<sup>7</sup> bio je dat, i on kruži nad oblacima ka nebu. Čuan Hsiju<sup>8</sup> bio je dat, i on stanuje u Mračnoj Palati. Ji Č'iang<sup>9</sup> bio je dat, i on se smestio na Severnom polu. Zapadnoj (vilinskoj) kraljici Majci bio je dat, i ona se naselila u Šao Kuangu, od kada i dokle, to niko ne zna. Peng Cuu bio je dat, i on je živio od vremena Šana do vremena petorice prinčeva. Fu Jeju bio je dat, i kao ministar Vua Tinga<sup>10</sup> on je proširio njegovu vlast na celu carevinu. A sada, u kolima Tungveija (jedne konstelacije) i sa zapregom Čeveija (druge konstelacije) zaustavio se među zvezdama nebeskim.

Nanpo Cekuei je rekao Ni Jiji (ili ženi Ji): »Ti si dobro zamakla u godine, a ipak imaš ten deteta. Kako to?«

Ni Ji je odgovorila: »Naučila sam Tao.«

»Mogu li doći do Taosa proučavajući ga?« upitao je neko drugi.

»Ne! Kako bi mogao?« rekla je Ni Ji. »Nisi ti čovek te vrste. Postojao je jednom neki Puliang I. Imao je sve umne odlike mudraca, ali ne Tao mudraca. A ja sam imala Tao, mada nisam imala one talente. Ali, zar ti misliš da sam mogla njega da naučim da zaista postane mudrac? Da je bilo tako, onda bi onoga ko ima talente mudraca bilo sasvim lako poučavati Taosa. Ali nije tako, jer sam morala strpljivo čekati da mu ga otkrijem. Za tri dana on je prevazišao mondeni svet. Opet sam čekala sedam dana, onda je prevazišao materijalnu egzistenciju, čekala sam još devet dana, i prevazišao je čitav život. Kad je uspeo da prevaziđe čitav život, onda je imao jasnu viziju jutra, a posle toga bio je u stanju da vidi Usamljenoga (Jednoga). Pošto je video Usamljenog, bio je u stanju da uništi razlike između prošlosti i sadašnjosti. Pošto je uništio prošlost i sadašnjost, bio je u stanju da stupi tamo gde više ne postoji život i smrt, gde ubijanje ne odnosi život, niti mu rađanje nešto dodaje. Uvek je bio u harmoniji sa potrebama svoje okoline, prihvatajući i dočekujući dobrodošlicom sve, posmatrajući sve kao uništeno i sve kao da se upotpunjuje. To je 'biti siguran usred zbunjenosti', dolaženje do sigurnosti putem haosa.«

»Odakle ste to naučili?« upitao je Nanpo Cekuei.

»To me je Sin Mastila naučio«, odgovorila je Ni Ji, »a Mastilov Sin je naučio od Unuka Učenosti, Unuk Učenosti od Razumevanja, a Razumevanje od Pronicanja, Pronicanje od Prakse, Praksa od Narodne Pesme, a Narodna Pisma od Čutanja, Čutanje od Praznine, a Praznina je to naučila od Prividnog Početka.«

Četiri Čoveka: Cece, Ceju, Celj i Celai, razgovarahu među sobom i rekoše: »Ko god može od Nebića da načini glavu, od Života kičmu, a od Smrti rep, i ko god shvati da smrt i život, Biće i Ne-biće, pripadaju jednom istom telu, taj može da postane naš prijatelj.« Oni se pogledaše, nasmešiše i, potpuno razumevši jedan drugog, postadoše prijatelji.

Posle nekog vremena Ceji se razbole, a Cece ode da ga poseti. »Zaista, Stvoritelj je velik!« reče bolesnik. »Pogledaj kako me je predvostručio.« Leđa

su mu se tako savila da su mu unutrašnji organi iskočili na površinu tela, obrazi su mu doticali pupak, a ramena su mu bila visoko iznad vrata, vratna kost mu je stršila prema nebu. Čitav sklop njegovog organizma bio je poremećen, ali duh mu je ostao miran kao i uvek. Dovukao se do nekog izvora i rekao: »Avaj, što me je Bog ovako presavio nadvoje!«

»Da li ti to ne voliš?« upita ga Cece.

»Ne, zašto?« odgovori Ceji. »Ako moja leva ruka postane petao, biću u stanju da njome naveštam zoru. Ako mi desna ruka postane pračka, biću u stanju da njome oborim pticu pa da je ispečem. Ako mi butine postanu točkovi a duh konj, biću u stanju da se vozim njima, neće mi biti potrebna kola. Dobio sam život, jer mi je bilo vreme, i sada se rastajem od njega u saglasnosti sa Taoom. Zadovoljan što sve stvari dolaze u svoje vreme, živeo sam u harmoniji sa Taoom, i radost i žalost me se nisu dotakle. Prema ljudima iz drevnih vremena, to znači biti oslobođen okova. Oni koji ne mogu biti oslobođeni okova, nisu oslobođeni, jer su sputani materijalnom egzistencijom. Ali čovek uvek ustupa pred Bogom; zašto bih onda ja imao nešto protiv?«

Malo posle i Celai se razboli i ležao mučeci se svaki put kad je hteo da udahne malo vazduha, dok je porodica stajala oko njega i plakala. Celi ode da ga poseti i povika na ženu i decu: »Odlazite! Sprečavate ga da se preseli i rastoči.« Onda, naslonivši se na vrata, reče: »Zaista, Bog je velik! Pitam se šta li će sad načiniti od tebe i kuda će te uputiti. Šta misliš, da li će od tebe načiniti jetru pacova ili nogu insekta?«

»Sin«, odgovori Celai, »mora ići kud god mu roditelji narede, na istok, zapad, sever ili jug. *Jin* i *Jang* su samo roditelji čovekovi. Ako mi *Jin* i *Jang* narede da brzo umrem, a ja otežem, onda je to moja greška, a ne njihova. Veliki (svemir) daje ovaj oblik, napore muževnog doba, odmaranje u starosti i odmor u smrti. Svakako, onaj koji je tako dobar gospodar moga života, najbolji je gospodar i moje smrti.

Zamisli da se usključali metal u loncu za zavarivanje usklobuča i kaže: »Napravi od mene mač,

Moje!« Mislim da bi majstor livac odbacio takav metal kao nepodesan i lud. I kad bih prosto zato što sam odliven u ljudskom obliku rekao: »Samo da budem čovek! samo čovek!« mislim da bi me Tvorac isto tako odbacio kao nepodesna i luda. Ako svemir posmatram kao lonac za zavarivanje, a Tvorca kao majstora livca, što bih se onda brinuo kuda će me poslati?« Onda je utonuo u miran san i probudio se mnogo življi.

Cesang, Mence Fan i Ceč'in Čang razgovaraju među sobom: »Ima li koga da živi zajedno, a da nije nikad živeo zajedno? Ima li koga da se međusobno pomaže, a da se nikad nije međusobno pomagao? Ko može da se popne na nebo i lutajući kroz oblake da skače do krajnje beskonačnog, zaboraviv svoje postojanje, stalno i bez kraja?« Trojica se pogledaše, nasmešiše smeškom savršenog razumevanja i od tada postadoše prijatelji.

Malo zatim umre Cesang i Konfucije pošalje Cekunga da prisustvuje žalosti. Ali Cekung zatekne svoje prijatelje kako se zanimaju — jedan je sređivao čaure u lišću, drugi je svirao na gudačkim instrumentima, a obojica su zajedno pevali sledeću pesmicu:

*O! vrati nam se, Sang Hu,*

*O! vrati nam se, Sang Hu,*

*Ti si se već vratio u svoje pravo stanje*

*Dok smo mi ovde još uvek kao ljudi. O!*

Cekung požuri da uđe i reče: »Kako možete pevati u prisustvu mrtvaca? Zar je to lepo ponašanje?«

Ona dvojica se pogledaše i nasmejaše se, govoreći: »Kako bi ovaj čovek mogao znati smisao reći lepo ponašanje?« Cekung se vrati i ispriča sve Konfuciju, pa ga upita: »Kakvi li su to ljudi? Njihov cilj je da neguju ništavilo i ono što se nalazi izvan telesnog okvira. Oni ravnodušno mogu da sede pored leša i da pevaju. Nema imena za takve ljude. Kakav li je to svet?«

»Ti ljudi«, reče Konfucije, »drže se onog što je izvan materijalnog, a ja se držim onog što je u materijalnom. Prema tome, naše staze se ne mogu

sresti, i bilo je glupo što sam te slao k njima da im se žaluješ. Oni sebe smatraju drugovima Tvorca i drže se onog što je u Duhu, u jednom jedinom Duhu, u Duhu svemira. Oni gledaju na život kao na veliki izraštaj, a na smrt kao na prskanje nekog tumora. Kako se takvih ljudi može ticati dolazak života i smrti, i njihovo smenjivanje? Svoj oblik oni pozajmljuju od raznih elemenata i njihovo privremeno, prolazno stanište su obični oblici, bez svesti o svojim unutrašnjim organima, zaboravljaju i na svoja čula sluha i vida. Idu kroz život napred i natrag kao u nekom krugu koji je bez početka i kraja, lutajući u zaboravu izvan praha i zemlje smrtnosti, i zabavljajući se stvarima nedelanja. Kako bi se takvi ljudi mogli petljati konvencionalnostima samo zbog sveta?»

»Ali, ako je tako«, reče Cekung, »za kojim bi svetom (telesnim ili duhovnim) ti pošao?«

»Mene je Bog osudio«, odgovorio je Konfucije. »Pa ipak, deliću s tobom (ono što znam).«

»Smem li te upitati koji je tvoj metod?« reče Cekung.

»Ribe punim životom žive u vodi. Ljudi punim životom žive u Taou«, odgovori Konfucije. »Ono što punim životom živi u vodi, napreduje u ribnjacima. Oni koji punim životom žive u Taou, ostvaruju svoju prirodu u nedelanju. Otud poslovice: ribe se izgube (srećne su) u vodi; ljudi se gube (srećni su) u Taou.«

»A smem li da te upitam«, reče Cekung, »šta je onda s tim ljudima?«

»(Ti) neobični ljudi«, reče Konfucije, »neobični su u očima čoveka, ali su normalni u očima Boga. Otud poslovice da bi najbednija stvar na nebu bila najbolja na zemlji, a najbolja na zemlji, najbednija na nebu.«

Jen Huei reče Čungniju (Konfuciju): »Kad je Mengsunu Te'ajju umrla majka, on je plakao, ali bez žalostivnog prenemaganja; srce mu se nije rastužilo; bio je rušan, u žalosti, ali bez bola. Pa, ipak, i bez te tri stvari, smatra se da je u državi Lu on najlepše ožalio pokojnika. Da li zaista može neko uživati dobar glas bez osnove? Mene to zaprepašćuje.«

»Gospodin Mengsun«, reče Čungni, »zaista je savladao (Tao). On je prevazišao mudre. Još se izvrsnih stvari nije oslobodio, ali ima stvari kojih se već oslobodio. Gospodin Mengsun ne zna odakle dolazimo u život, niti kuda odlazimo u smrt. On ne zna koje stvari da stavi pre a koje posle. On je spreman da se preuobliči u neku drugu stvar i ne brine se u šta može da se preuobliči — to je sve. Kako ono što se menja može kazati da se neće menjati, i kako ono što sebe smatra stalnim može shvatiti da se već menja? Možda čak i ti i ja sanjamo i nismo se još probudili. Štaviše, on zna da je njegov oblik podložan promeni, ali da njegov duh ostaje isti. On ne veruje u stvarnu smrt, nego je smatra selidbom u novu kuću. On plače jedino kad vidi i druge da plaču, to mu onda dođe prirodno.

Sem toga mi svi govorimo *ja*. Otkuda znamo šta je to *ja* o kome govorimo? Sanjaš da si ptica i da kružiš pod nebesima, ili da si riba i da uranjaš u okeanske dubine. I ne možeš reći da li je čovek koji sada govori budan ili sanja.

Čovek oseća neku prijatnu senzaciju pre nego što se nasmeši, i smeši se pre nego što misli da treba da se nasmeši. Predaj se redosledu stvari, zaboravljajući promene života, i ući ćeš u čistog, božanskog Jednog.«

Ji-er-ce poseti Šiju Jua. Ovaj mu postavi pitanje: »Šta si naučio od Jaoa?«

»Naredio mi je«, odgovori prvi, »da činim dobra dela i vršim svoju dužnost, i da dobro pazim na razliku između onog što je pravo i što nije.«

»Pa šta onda tražiš ovde?« reče Ši Ju. »Ako te je Jao već obeležio milosrdem srca i dužnošću, i odrezao ti nos onim što je pravo i što nije, šta radiš onda ovde, u ovom susedstvu, slobodnom i lakom, koje je zbacilo okove, i prihvata sve što dođe?«

»Ipak«, rekao je Ji-er-ce, »voleo bih da lutam po njegovim granicama.«

»Ako čovek izgubi oči«, uzvratila Ši Ju, »nemoguće mu je da ocenjuje lepotu lica i kože ili da, prilikom prinošenja žrtve, razlikuje plavu odeću od žute.«

»Ravnodušnost Vua Čuanga prema sopstvenoj lepoti«, odgovori Ji-er-ce, »ravnodušnost Čija Lian-ga prema sopstvenoj snazi, i ravnodušnost Žutog Cara prema sopstvenoj mudrosti — sve to potiče od procesa prečišćavanja. Otkuda ti znaš da mene Tvorac ne bi oslobodio onog čime sam obeležen, i dao mi novi nos, i učinio me podesnim da budem tvoj učenik?«

»Ah!« odgovorio je Ši Ji, »to ne može da se zna, ali reći ću ti ukratko. Ah! moj Gospodar, moj Gospodar! On doteruje sve što je stvoreno, ali ne zbog pravde. Uzrok je napredak svega stvorenog, a to ne smatra milošću. Potičući iz veoma dalekih vremena, on sebe ne smatra starim. Natkrijujući svod nebeski, podupirući zemlju, i dajući različite oblike stvarima, on sebe ne smatra veštim. On je taj koga treba da tražiš.«

Jen Huei reče Čungniju (Konfuciju): »Napredujem.«

»Kako?« upita ga ovaj.

»Oslobodio sam se milosrđa i dužnosti«, odgovori Jen Huei.

»Vrlo dobro«, odgovori Čungni, »ali to još nije savršeno.«

Sledećeg dana Jen Huei opet susretne Čungniju i reče: »Napredujem.«

»Kako?«

»Oslobodio sam se ceremonija i muzike«, odgovori Jen Huei.

»Vrlo dobro«, reče Čungni, »ali to još nije savršeno.«

Opet prođe jedan dan i Jen Huei susretne Čungniju i reče: »Napredujem.«

»Kako?«

»Mogu da se zaboravim dok sedim«, odgovori Jen Huei.

»Šta hoćeš time da kažeš?« reče Čungni menjajući se u licu.

»Oslobodio sam sebe tela«, odgovori Jen Huei. »Odbacio sam sposobnost razmišljanja. I odbacivši telo i duh, postao sam Jedan sa Beskonačnim. Na to sam mislio kad sam rekao da zaboravljam sebe dok sedim.«

»Ako si postao Jedan«, reče Čungni, »onda nema mesta za predubeđenja. Ako si se izgubio, onda ne-

ma više prepreka. Možda si zaista mudar. Verujem da mi je dozvoljeno da idem tvojim stopama.«

Ceju i Cesang su bili prijatelji. Jednom kad je kiša padala deset dana, Ceju reče: »Cesang je verovatno bolestan.« Onda spremi nešto hrane i krene da ga poseti. Stigavši do vrata, on ču nešto što je ličilo na pevanje i plakanje a bilo je propraćeno zvucima nekog gudačkog instrumenta: »O, oče! O, majko! Je li to od Boga? Je li to od čoveka?« Izgledalo je da mu je glas slomljen i da mu se reči prekidaju!

Onda Ceju uđe u kuću i upita: »Zašto tako pevaš?« »Pokušavam da saznam ko me je doveo do ove krajnosti«, odgovori Cesang, »ali ne mogu da otkrijem. Teško da su moj otac ili majka želeli da budem siromašan. Nebesa prekrivaju sve podjednako. Zemlja potpomaže (podupire) sve podjednako. Zašto bi baš mene stvorili ovakvim siromahom? Pokušavam da otkrijem ko je odgovoran za to, ali bez uspeha. Sigurno me je onda Udes doveo do ove krajnosti.«

## Jesenji povodnji<sup>1</sup>

U vreme jesenjih poplava, stotine potoka se sli-  
va u reku. Ona buja u svom uznemirenom toku,  
tako da je na ostrvcetu ili na suprotnoj obali ne-  
moguće razlikovati vranu od konja.

Tada se Duh Reke smeje od radosti što se u nju,  
u reku, skupila sva lepota ovoga sveta. Nizvodno  
je putovao s rekom ka istoku, dok nije stigla do  
Severnog mora. Gledajući na istok, i ne videći gra-  
nicu svom daljem širenju, reka promeni izraz lica.  
Dok je tako posmatrala okean, ona uzdahnu i reče  
Jou Severnog mora: »Jedna obična poslovice kaže  
kako onaj ko je čuo mnogo istina, smatra da mu  
niko nije ravan. Takva sam i ja. Ranije, kad sam  
slušala da neko umanjuje vrednost Konfucijevom  
učenju ili potcenjuje herojstvo Poa Jia, nisam u to  
verovala. Ali sad kada vidim tvoju neiscrpnost —  
avaj meni! Da nisam stigla do tvoga boravišta, os-  
tala bih zauvek predmet podsmeha onih koji su  
prosvetljeni.«

Na to Jo Severnog mora (Duh Okeana) odgovo-  
ri: »Ne možeš barskoj žabi koja je ograničena svo-  
jim boravištem govoriti o okeanu. Ne možeš ne-  
kom letnjem insektu koji je ograničen svojim krat-  
kim životom govoriti o ledu. Ne možeš pedagogu  
koji je ograničen svojim znanjima govoriti o Taou.  
Ali sad kad si izbila iz svojih uskih sfera i videla  
veliki okean, svesna si svoje beznačajnosti, i mogu  
da ti govorim o velikim principima.

Nema veće vode pod kapom nebeskom od okea-  
na. Svi potoci bez prestanka ulivaju se u njega,  
a on ipak ne pretiče. On se uvek suši, otiče na Ka-  
piji Repa<sup>2</sup>, a ipak nikad nije prazan. Proleće i je-  
sen ne donose mu nikakvih promena; poplave i

suše podjednako su mu nepoznate. I tako on stoji  
neizmerno iznad reka i potoka. A ipak se nikad  
nisam usudio da se hvališem zbog toga. Jer, među  
stvarima koje poprimaju oblik od svemira i dobi-  
jaju život od *jina* i *janga*, ja sam samo zrnce peska  
ili drvce na ogromnoj planini. Svestan sam svoje  
beznačajnosti, kako bih i mogao da se hvališem?

Nisu li Četiri Mora prema svemiru kao mravi-  
njaci u nekoj močvari? Nije li Srednje Kraljevstvo  
prema okeanu koji ga okružuje kao seme graorice  
u žitnici? Od milijarde stvorenih stvari, čovek je  
samo jedna. Nije li on, ako se uporedi sa svim  
onim što je stvoreno, kao vrh dlake na konjskom  
telu?

Smjena Petorice Vladara,<sup>3</sup> borbe Trojice Careva,  
brige ljudi dobrog srca, naporan rad administra-  
tora, to je sve samo to, i ništa više. Po Ji je od-  
bio prestolje zbog slave. Čungni (Konfucije) je ra-  
zgovarao da bi stekao slavu svojom učenošću. Ne-  
ma li to njihovo precenjivanje sebe neke sličnosti  
s tvojim ranijim precenjivanjem sebe u odnosu na  
vodu.«

»Dobro«, odgovori Duh Reke, »da li onda treba  
da posmatram svemir kao nešto veliko, a vrh dla-  
ke kao nešto malo?«

»Nikako«, reče Duh Okeana. »Dimenzije su bez-  
granične; vreme je beskrajno. Okolnosti nisu stal-  
ne; uslovi nisu konačni. Tako, mudar čovek po-  
smatra prostor i ne misli da je malo suviše male-  
no, niti veliko suviše veliko; jer čovek zna da ne-  
ma granice dimenzijama. On se zagleda u proš-  
lost i ne tuguje za onim što je daleko, niti uživa  
u onom što je blizu; jer čovek zna da je vreme bez  
kraja. On istražuje vrhunac razvitka i propadanje,  
i stoga se ne raduje ako uspe niti se žali ako ne  
uspe; jer čovek zna da okolnosti nisu stalne. Onaj  
ko jasno shvati shemu postojanja, ne raduje se  
zbog života niti tuguje zbog smrti; jer on zna da  
uslovi nisu konačni.

Ono što čovek zna, ne može se uporediti sa onim  
što čovek ne zna. Raspon njegovog postojanja ne  
može se meriti sa rasponom njegovog nepostojanja.  
Pokušavanje da beskonačno iscrpe, nepoču bes-  
konačno malog, nužno ga dovodi do zabune i ne-  
sreće. Kako bi onda čovek bio u stanju da kaže

da je vrh dlake vrhunac onog što je maleno, ili da je svemir vrhunac onog što je veliko?»

»Dijalektičari dana«, odgovori Duh Reke, »kažu da beskrajno malo nema oblika, a da je beskonačno izvan mere. Da li je to istina?»

»Ako posmatramo veliki oblik sa stanovišta malog«, rekao je Duh Okeana, »ne možemo mu videti granicu; ako posmatramo malo sa stanovišta velikog, ono izmiče našem vidu. Beskrajno malo je delić malog; ogromno je uvećano veliko. U tom smislu ove dve stvari spadaju u različite kategorije. To leži u samoj prirodi okolnosti. Ni malo ni veliko ne pretpostavljaju oblik. Ono što je bez oblika, ne može se deliti brojevima; a ono što je izvan mera, ne može se meriti. Veličina bilo čega može postati predmet diskusije, a sićušnost bilo čega može se mentalno zamisliti. Ali za ono što ne može biti ni predmet diskusije niti se može mentalno zamisliti, ne može se reći ni da ima veličinu ni da je maleno.

Stoga istinski velik čovek niti vređa druge niti sebi u zaslugu pripisuje dobročinstvo i milosrđe. On ne traži dobitka, i ne prezire slugu koji ga traže. Ne bori se za bogatstvo, ali ne pridaje veliku vrednost svojoj skromnosti. Ne traži pomoći ni od koga, ali nije gord zato što se oslanja na samoga sebe, niti prezire pohlepne. On postupa drukčije nego što postupa vulgarna gomila, ali ne pridaje veliki značaj tome što je drukčiji ili što je ekscentričan; i zato što dela kao većina, ne prezire one koji laskaju pojedincima. Položaji i preimućstva sveta nisu mu nikakav razlog za radost; kazne i sramoćenje nisu mu nikakav razlog za nesreću. On zna da se ne može razlikovati dobro od zla, da se veliko i malo ne mogu definisati.

Slušao sam kako kažu: 'Čovek Taosa nema nikakvog (interesovanja) za ugled; čovek koji poseduje istinsku vrlinu nema nikakvog (interesovanja) za svojinu; istinski velik čovek prelazi preko sebe.' To je vrhunac samodiscipline.«

»Ali, kako se onda«, upita Duh Reke, »pojavljuju razlike između onog što je visoko i onog što je nisko. Sa gledišta pojedinaca, svak sebe drži visoko, a ostale drži niže. Sa gledišta običnog, pro-

stog (počasti i sramote), visoko i nisko su nešto što se dobija od drugih.

U pogledu razlika, kad kažemo da je jedna stvar velika ili mala, onda, prema sopstvenom kriterijumu te stvari, u svemu što je stvoreno nema ničega što ne bi bilo veliko, ničega što ne bi bilo maleno. Znati da je svemir koliko i seme graorice, a da je vrh dlake (velik koliko) planina — to je izraz relativnosti.<sup>4</sup>

U pogledu funkcija, kad kažemo da nešto postoji i da nešto ne postoji, onda, po kriterijumu tog postojanja ili nepostojanja, nema ničega što ne ugi ne od postojanja. Kad znamo da su istok i zapad u međusobnom odnosu pretvorljivi a ipak nužni termini, onda se takve (relativne) funkcije mogu odrediti.

U pogledu ljudskih želja i interesa, kad kažemo da je nešto dobro ili rđavo zato što je nešto dobro ili rđavo prema našim ličnim (subjektivnim) kriterijumima, onda nema ničega što ne bi bilo dobro, ničega što ne bi bilo rđavo. Kada znamo da su Jao i Čie sebe smatrali dobrim, a jedan drugog zlim, onda (pravac) njihovih interesa postaje očigledan.

Nekad, u drevnim vremenima, Jao i Šun su abdicirali (u korist dostojnih naslednika) i vlast se održala, dok je Kuei (princ od Jena) abdicirao (u korist Češija) i ovaj nije uspeo da se održi. T'ang i Vu su došli do carstva borbom, dok ga je Po Kung borbom izgubio. Iz toga se vidi da se vrednost abdiciranja i borbe, postupanje Jaoa ili Čiea, menja prema vremenu i ne može se smatrati stalnim principom.

Ovnom možeš oboriti zid, ali njime ne možeš popraviti rupu koju si na taj način probio u zidu. Različite stvari imaju različitu primenu. Č'iči i Hualiu (čuveni konji) mogli su preći hiljadu lija za jedan dan, ali u hvatanju pacova nisu ravni divljoj mački. Različite životinje su različito podešene. Sova može noću da uhvati buvu i da vidi i sam vršak dlake, a ako iziđe danju, može širom otvoriti oči pa da ne vidi ni planinu. Različita bića su različite konstitucije.

Tako oni koji bi hteli da imaju pravo bez nje govora korelativa, greše, ili dobru upravu bez nje-

nog korelativa, lošeg upravljanja, ne shvataju velike principe svemira, niti prirodu svega onoga što je stvoreno. Čovek bi isto tako mogao da govori o postojanju neba bez postojanja zemlje, o negativnom principu bez pozitivnog, što je očigledno nemoguće. A ipak, ljudi i dalje bez zastanka diskutuju o tome; takvi ljudi mora da su ili budale ili pokvarenjaci.

Vladari su abdicirali pod različitim okolnostima, i Tri Dinastije su se smenjivale pod različitim okolnostima. Oni koji ne dolaze u pravo vreme i idu protiv plime nazivaju se uzurpatorima. Oni koji dolaze u pravo vreme i uklope se u svoje doba nazivaju se braniteljima Prava. Budi mirna, Reko. Kako možeš znati razliku između onog što je visoko i onog što je nisko i razliku između boravišta onog što je veliko i onog što je maleno?»

»U tom slučaju«, odgovorio je Duh Reke, »kako ću znati šta da odbijem i šta da prihvatim, šta da sledim i šta da ostavim po strani (koje tokove delanja)?«

»Sa stanovništva Taoa«, rekao je Duh Okeana,<sup>5</sup> »kako možemo ovo nazivati visokim, a ono niskim? Jer postoji (proces) obrnute evolucije (ujedinjavanja suprotnosti). Slediti jedan apsolutni tok uključilo bi odvajanje od Taoa. Šta je to mnogo? A šta je to malo? Budi zahvalan na poklonu. Slediti neko jednostrano mišljenje znači udaljiti se od Taoa. Budi uzvišen, kao vladar države čija je administracija nepristrasna. Osećaj se lako, kao božanstvo na zemlji čije su milosti nepristrasne. Budi pro-tegljiv, kao tačke na kompasu, bez granice u neograničenosti. Obgrli sve što je stvoreno i nijedna stvar neće biti zaštićenija od druge. To se naziva biti bez predubeđenja. I pošto su sve stvari jednake, kako se može reći koja je dugačka, a koja je kratka? Tao je bez početka, bez kraja. Materijalne stvari se rađaju i umiru. Punoća i praznina se smenjuju, i njihovi odnosi nisu učvršćeni. Godine koje su prošle ne mogu se povratiti; vreme se ne može zaustaviti. Smenjivanje rasta i propadanja, povećavanje i smanjivanje, ide u ciklusima, svaki kraj postaje novi početak. Jedino u tom smislu možemo diskutovati o putevima istine i principima svemira. Život stvari prolazi kao konj u trku,

konj u galopu, menjajući se na svakom zaokretu, u svakom času. Šta čovek treba da radi, a šta ne treba da radi? Pusti da ciklusi (promena) teku sami za sebe!«

»Ako tako stoji stvar«, rekao je Duh Reke, »u čemu je vrednost Taoa?«

»Oni koji razumeju Tao«, odgovorio je Duh Okeana, »moraju nužno shvatiti večne principe, i oni koji shvate večne principe moraju shvatiti njihovu primenu. Oni koji razumeju njihovu primenu, ne podnose da ih materijalne stvari povrede.

Čoveka koji poseduje savršenu vrlinu ne može opeći vatra, ne može se udaviti u vodi, ne može mu naškoditi hladnoća zime, ni vreliina leta, niti ga mogu rastrgnuti zveri, niti isključati ptice; to ne znači da on sve olako uzima, nego pravi razliku između bezbednosti i opasnosti, podjednako je srećan pod povoljnim i nenaklonjenim mu okolnostima, i predostrožan je u pogledu izbora delatnosti, tako da mu niko ne može nauditi.

Stoga se kaže da nebo (prirodno) boravi unutra, čovek (veštačko) napolju. Vrlina boravi u prirodnom. Saznanje o delatnosti prirodnog i veštačkog ima svoju osnovicu u prirodnom, svoju destinaciju u vrlini. Tako, kretao se napred ili natrag, povlačio se ili isticao, postoji uvek vraćanje ka suštinskom i ka krajnjem.«

»Šta podrazumevaš pod prirodnim a šta pod veštačkim?« upitao je Duh Reke.

»Konji i volovi«, odgovorio je Duh Okeana, »imaju četiri noge. To je prirodno. Stavi konju đem, a biku konopac oko gubice. To je veštačko.

Stoga se kaže — nemoj dozvoliti veštačkom da poništi prirodno; nemoj dozvoliti volji da poništi udes; nemoj žrtvovati vrlinu slavi. Vredno se drži ovih saveta bez popuštanja, i tako ćeš se usmeriti ka Istinitom.«

Morski konj<sup>6</sup> zavidi stonogi; stonoga zavidi zmiji; zmija zavidi vetru; vetar zavidi oku; a oko zavidi duši. Morski konj je rekao stonogi: »Ja skakućem na jednoj nozi, ali bez velikog uspeha. Kako ti uspevaš da pokreneš sve te noge?«

»Ja i ne upravljam njima«, odgovorila je stonoga. »Zar nikad nisi video pljuvačku? Kad se izba-



ci, krupne kapljice su u veličini bisera, a sitne su kao izmaglica. One nasumce padaju u ogromnom broju. Tako se i moj prirodni mehanizam kreće a da i ne znam kako to radim.«

Stonoga je rekla zmiji: »Pored svih svojih nogu, ja se ne krećem tako brzo kao ti koja ih nemaš. Kako to?«

»Prirodni mehanizam«, odgovorila je zmija, »nije nešto što se da izmeniti. Šta će meni noge?«

Zmija je rekla vetru: »Ja puzim grčevići kičmu, kao da imam noge. A ti izgledaš bez oblika, a ipak dolaziš u naletu sa Severnog mora i u naletu odjuriš ka Južnom moru. Kako to?«

»To je istina«, rekao je vetar, »da ja dolazim u naletu kao što kažeš. Ali svako ko u mene uperi prst ili nogu, nadmaši me u tome. S druge strane, ja mogu da iščupam ogromno drveće i razorim velike zgrade. Ta snaga je data samo meni. Pored manjih poraza ja odnosim pobedu. A samo je svetim ljudima dato da zadobiju veliku bitku.«

Kad je Konfucije posetio kralja K'uang, ljudi iz Sunga su ga opkolili sa nekoliko kordona. On je ipak i dalje pevao uz svoju gitaru, ne zastajući.

»Kako to, Učitelju«, upita ga Celu, »da si tako veseo?«

»Priđi«, rekao je Konfucije, »pa ću ti kazati. Dugo vremena nisam bio voljan da priznam neuspeh, ali uzalud. Sudbina je protiv mene. Dugo vremena tražio sam uspeh, ali uzalud. Trenutak nije došao. U vreme Jaoa i Šuna, nijedan čovek u celoj carevini nije imao neuspeha, mada ne zbog svoje pameti. U vreme Čiea i Čoua, nijedan čovek u celoj carevini nije imao uspeha, mada ne zbog svoje gluposti. Takve su bile okolnosti.

Putovati vodenim putem bez straha od morskih zmija i zmajeva — to je hrabrost mornara. Putovati kopnom bez straha od divljih bivola i tigrova — to je hrabrost lovaca. Kada se blistave oštrice ukrste, posmatrati smrt kao život — to je hrabrost ratnika. Znati da je neuspeh sudbina, a da je uspeh prilika koja ti se pruža, i ostati neustrašiv u vremenima velike opasnosti — to je hrabrost svetog čoveka. Ne uznemiruj se, Ju! Mojom sudbinom neko upravlja.«

Ubrzo posle toga kapetan te vojske mu priđe i izvini se: »Mislili smo da ste Jang Hu; zbog toga smo vas opkolili. Pogrešili smo.« Potom se izvinio i povukao.

Kungsun Lung<sup>7</sup> je rekao Mou od Veija: »Kad sam bio mlad, udubljavao sam se u učenje starijih. Kad sam odrastao, shvatio sam pouke o milosrđu i dužnostima. Naučio sam da izjednačim sličnosti i razlike, da poništim rasprave o 'tvrdoći' i 'belini', da potvrdim ono što drugi poriču, i opravdam ono što drugi osporavaju. Savladao sam filozofiju svih filozofa, i prevazišao dokaze svih ljudi. Mislio sam da sam sve shvatio. Ali sad kad sam čuo Čuangcea, potpuno sam se zaprepastio i izgubio. Čini mi se da mu nisam ravan ni po sposobnosti raspravljanja, ni po znanju. Ne mogu više ni usta da otvorim. Hoćete li mi otkriti tajnu?«

Princ Mou, nagnut nad stolom, uzdahnu. Onda pogleda u nebo i nasmeja se govoreći: »Da li ste ikada čuli priču o žabi u plitkom bunaru? Žaba je rekla prepelici Istočnog mora: 'Kako je meni divno! Ja skakućem do ivice bunara i zatim se povučem u šupljinu neke razbijene cigle. Dok plivam, s vodom do ispod pazuha, držim vilice malo iznad vode. Skačući u blato, zaglibim se samo do kolena i nijedna školjka, račić ili punoglavac ne mogu se meriti sa mnom. Sem toga, imati ovakvu baricu potpuno za sebe i ovako plitak bunar, znači biti srećan kako se samo zamisliti može. Zašto nekad ne dođeš da me posetiš?«

I pre nego što je prepelica Istočnog mora spustila levu nogu na zemlju, već joj se koleno savilo i ona se nagnula unazad i zamolila za izvinjenje. Onda je počela da priča žabi o moru: 'Ni hiljade lija ne bi mu obuhvatile širinu, ni hiljade hvati ne bi mu izmerile dubinu. U danima vladavine Velikog Jia, od deset godina, devet ih je bilo sa gradnim poplavama; ali sve te poplave nisu ga ništa uvećale; u danima vladavine T'anga, od deset godina, sedam ih je bilo sušnih, ali od toga se njegove obale nisu izmenile. Ne biti dodimut proticanjem vremena i ostati neizmenjen bez obzira na povećanje ili smanjenje vode — to je velika sreća Istočnog mora.' Na to se žaba iz plitkog bunara

strašno zaprepasti, oseti se veoma malena i izgubljena.

Ko svojim znanjem ne može da oceni šta je istinito, šta lažno, a pokušava da shvati Čuangcea, liči na komarca koji bi hteo da ponese planinu ili na insekta koji bi hteo da prepliva reku. Dabome da neće uspeti. I zar onda onaj čije znanje do tancina može da prodre u nečije učenje, a ipak se zadovoljava dnevnim uspesima, nije sličan žabi iz bunara?

Čuangce se sada penje iz ovih oblasti dole da bi dosegnuo nebo. Za njega nema ni severa ni juga; za njega su polako nestale četiri tačke, utopile se u neizmerljivom. Za njega ne postoji ni istok ni zapad, krećući se od Mističnog Nepoznatog, on se vraća ka Velikom Jedinstvu. A ti se uza sve to nadaš da ćeš otkriti njegovu istinu pomoću glupavih pitanja i raspravljanja! To je kao da posmatraš nebo kroz neku cev, ili šilom pokazuješ zemlju. Ne znači li to biti sićušan?

Zar nisi čuo priču o mladiću iz Šoulinga koji je otišao u Hantan (prestonicu Čaoa) da izuči naročitu vrstu hantanskog hoda? Pre nego što ga je naučio, zaboravio je kako je sam nekada hodao i vratio se kući na sve četiri. Ako sada ne odeš, zaboravićeš i ono što znaš i ostaćeš i bez svog profesionalnog znanja.«

Kungsun Lung zinu, jezik mu dotače nepca i on se odšulja dalje.

Čuangce je lovio ribu na reci P'u kada princ od Č'ua posla dva velikodostojnika k njemu i ovi mu rekoše: »Naš princ želi da te optereti upravom nad državom Č'u.«

Čuangce produži da lovi ribu, ne okrećući glave, i reče: »Slušao sam kako se u državi Č'u nalazi neka sveta kornjača koja je uginula kad joj je bilo hiljadu godina. U hramu predaka čuva tu kornjaču pažljivo zatvorenu u jednoj škrinji. Sta bi ta kornjača više volela, da je mrtva i da joj se ostaci poštuju, ili da je živa i da po blatu maše repom?«

»Više bi volela da je živa«, rekoše velikodostojnici, »i da po blatu maše repom.«

»Idite«, reče Čuangce. »I ja više volim da po blatu mašem repom.«

Hueitce je bio ministar-predsednik u državi Liang, i Čuangce je krenuo da ga poseti.

Neko je rekao: »Čuangce je došao. On želi da bude ministar umesto tebe.«

Na to se Hueitce uplaši i počeo da vrši pretres po celoj zemlji i vršio ga je tri dana i tri noći ne bi li našao Čuangcea.

Onda Čuangce ode do njega, pa mu reče: »Na jugu postoji jedna ptica. Neka vrsta feniksa. Znaš li je? Kada krene od Južnog mora do Severnog mora, ona će se spustiti tek na drvo *vu-t'ung*. Jede samo bambusov plod, a pije samo najčistiju izvorsku vodu. Neka sova koja se dočepala crknutog pacova pogledala je uvis i videla feniksa dok je leteo i onda kriknula. Ne kričiš li i ti na mene nagnut nad svoje kraljevstvo Liang?«

Čuangce i Hueitce su šetali mostom iznad reke Hao, kad Čuangce primeti: »Vidiš kako se ribice pračkaju u reci! To je njihova sreća.«

»Kako možeš znati u čemu je sreća riba kad sam nisi riba?« reče Hueitce.

»A otkuda znaš da ja to ne znam kad ti nisi ja«, uzvratila Čuangce.

»Ako ja, koji nisam ti, ne mogu znati ono što ti znaš«, produžio je Hueitce, »onda ti koji nisi riba ne možeš znati šta je sreća riba.«

»Da se vratimo tvom prvom pitanju«, reče Čuangce. »Pitao si me kako ja mogu znati u čemu je sreća riba. Samo tvoje pitanje pokazuje da si ti znao da ja to znam. Ja sam to već znao (prema svom ličnom osećanju) na ovom mostu.«

## Čovek koji je prezirao mašinu

Kad je Cekung, učenik Konfucijev, stigao na jug, u državu Č'u, na svom putu za Čin, prošao je kroz Najin. Tu primeti jednog starca kako kopa jarak da bi spojio baštu sa izvorom. Nosio je krčag i iz njega livao vodu u jarak, bio je to velik posao, a uspeh neznan.

»Da imaš mašinu«, rekao je Cekung, »mogao bi za jedan dan da navodniš i sto puta veće zemljište. Posao koji ona zahteva je beznačajan u poređenju sa takvim radom. Da li bi voleo da je imaš?«

»Šta je to?« upita baštovan gledajući ga.

»To je naprava načinjena od drveta, teška pozadi a laka napred. Ona zahvata vodu koja stalno teče i klobuča kao uzavrela čorba. Zove se đeram.«

Na to se baštovan zacrvene i reče smejući se: »Slušao sam od svog učitelja da su oni koji imaju spretne naprave lukavi u svojim poslovanjima, a oni koji su lukavi u svojim poslovanjima, imaju lukavstva u svom srcu, a oni koji imaju lukavstva u svom srcu, ne mogu biti čisti i nepokvareni, a oni koji nisu čisti i nepokvareni u svom srcu, nemirni su u duhu. Oni koji su nemirni u duhu, nisu podesno sredstvo za Taoa. Ne da je ne znam za te stvari, nego bi me bilo stid da ih upotrebljavam.«

Cekungu se smrači lice, oseti se ponižen, poražen i zbunjen. Pribrao se tek kada su prešli više od trideset *lija*.

»Ko je taj čovek?« upitaše ga učenici. »Zašto si se promenio u licu posle razgovora s njim, i zašto si ceo dan izgledao izgubljen?«

»Mislio sam«, odgovori Cekung, »da postoji samo jedan čovek (Konfucije) na svetu. Ali nisam

znao da postoji i ovaj čovek. Slušao sam od Učitelja da je dokaz (vrednosti) jednog plana njegova praktičnost, a da je cilj napora uspeh, i da treba da postignemo najveće rezultate sa najmanjim naporom; ali to nije slučaj sa ovim čovekom. Našavši se u životu, on živi među ljudima, ne zna kuda da ode, beskrajno potpun u samome sebi. Uspeh, korisnost i znanje veština svakako bi učinili da čovek izgubi ljudsko srce. Ali taj čovek ne ide nikud protiv svoje volje i ne radi ništa suprotno svom srcu, gospodar samoga sebe, on je iznad pohvale i pokude sveta. On je savršen čovek.«

napredak, i ova nihilistička filozofija razvila se kao protest protiv takve situacije. Kasnije, Cuangce opisuje zbrku koju su izazvali filozofi. Ratovi, porezi, skupljanje ljudi u vojsku, osiromašili su narod. Čuveni naučnici putovali su iz zemlje u zemlju i nudili svoja rešenja za mir. Idealisti konfucijevci propovedali su čovečnost i pravdu, a realistički političari nudili su jalove planove kako da se postigne mir. I jedni i drugi su stvarali od toga veliku slavu za sebe, i bila je moda da se vladari različitih zemalja nadmeću i hvališu koji od njih ima značajnijeg i većeg naučnika i »učitelja«. Cuangce će, dosledno učenju svog učitelja Laocea, naročito ustati protiv te vrste naučnika koji unose još veću pometnju i sinutnju u inače zbunjeno čovečanstvo.

## LXVII

<sup>1</sup> Ce, nežna ljubav (vezana za majku).

<sup>2</sup> To jest, ko je zauzet unutrašnjim životom.

<sup>3</sup> Vidi pesme XXXIX i LXIX.

Mnogi smatraju da ova pesma sadrži najlepša Laoceova učenja. Naročito poslednja četiri stiha.

## LXIX

<sup>1</sup> Ovo je moguće u tekstu tumačiti i drukčije, pošto u kineskom iz tog perioda reč *kad* često otpadne: Kad se ne usuđujem da budem napadač, onda mogu da budem branitelj.

<sup>2</sup> To jest, osećanjem skromnosti i ponižnosti.

<sup>3</sup> Verovatno je vezano za tri bogatstva pomenuta u pesmi LXVII.

<sup>4</sup> Onaj koji mrzi ubijanje.

## LXXII

<sup>1</sup> Reč *vei* znači vojna sila ili vlast; ponekad se upotrebljava kao »bes božji«. Otud drugo tumačenje: »Kad ljudi izgube strah božji, onda bes božji silazi na njih«. Ali ovo se ne uklapa dobro u tekst. Videti sledeće dve glave o uzaludnosti kazne, naročito u prva dva stiha LXXIV pesme.

## LXXIII

<sup>1</sup> Ovo je postala kineska poslovice — Vrlina se uvek nagrađuje, porok se uvek kažnjava.

## LXXIV

<sup>1</sup> Pesme LXXII, LXXIII i LXXIV sadrže značajna Laoceova mišljenja o zločinu i kazni, i o smrtnoj kazni.

— Taj Ce, osnivač dinastije Ming (1368. pre n. e.), napisao je predgovor izdanju *Knjige Tao Te i*, između ostalog, zapisao sledeće: »U početku svoje vladavine, nisam još bio izučio principe drevnih, mudrih kraljeva. Pitao sam ljude da mi ih kažu i oni su se pravili kao da mi ih kažu. Jednog dana, čitajući mnoge knjige, naišao sam i na *Knjigu Tao Te*. Stil mi se učinio jednostavan, a misli duboke. Posle nekog vremena naišao sam na redove: 'Ako se ljudi ne plaše smrti, zašto im pretiti smrću?' U to vreme carstvo je tek počelo da se ujedinjuje; narod je bio tvrdoglav, a magistrati iskvareni. Skoro svakog jutra oko deset ljudi bilo bi obešeno javno; do večeri stotinu drugih bi počinilo iste zločine. Nije li to opravdavalo misao Laocea? Od tog vremena prestao sam da izričem smrtnu kaznu. Zatvarao sam prestupnike i nametao im globe; i za manje od godinu dana, srce mi se smirilo. — Priznao sam tada da se u toj knjizi nalazi savršen izvor svih stvari. Ona je uzvišeni učitelj kraljeva, i neprocenjivo blago naroda.«

## LXXVI

<sup>1</sup> Kao grančice na vrhu grana i debla.

## LXXIX

<sup>1</sup> Prilikom primirja, ili sklapanja mira, to je strana slabijeg.

<sup>2</sup> Poslednja dva stiha nalaze se još u mnogo drevnijim tekstovima.

## LXXX

<sup>1</sup> Bukvalno, »smrti«.

<sup>2</sup> Izvan svoje zemlje, svog domena.

## BELESKE IZ ČUANGCEA

### *Srećan izlet*

<sup>1</sup> Prema legendi, živeo je osamsto godina.

<sup>2</sup> 1783. pre naše ere.

<sup>3</sup> Filozof o čijem životu ništa nije poznato. Knjiga *Lietce* smatra se kasnijom kompilacijom.

<sup>4</sup> Od vetra.

<sup>5</sup> God. 2357. pre naše ere.

<sup>6</sup> Carevi-mudraci.

<sup>7</sup> Sofist i prijatelj Čuangceov koji je često vodio debate sa njim.

<sup>1</sup> Sve ove istorijske ili poluistorijske ličnosti bili su dobri ljudi koji su izgubili život ili daveći se ili izgledajući se na smrt, ili pretvarajući se da su ljudi, protestujući na taj način protiv zla u svetu, ili nastojeći da izbegnu da prihvate društvene položaje.

<sup>2</sup> Opšti stav fluidnosti prema životu.

<sup>3</sup> Mitski carevi (2852. pre naše ere); priča se da su otkrili principe mutacije *Jina* i *Janga*.

<sup>4</sup> S ljudskom glavom i životinjskim telom.

<sup>5</sup> Rečni duh.

<sup>6</sup> Planinski bog.

<sup>7</sup> Polumitski vladar koji je vladao 2698—2597. pre naše ere.

<sup>8</sup> Polumitski vladar koji je vladao 2514—2437. pre naše ere, kratko vreme pre cara Jaoa.

<sup>9</sup> Vodeni bog sa ljudskim licem i telom ptice.

<sup>10</sup> Monarh iz dinastije Šang, 1324—1266. pre naše ere.

<sup>11</sup> Čuveni mač.

### Jesenji povodnji

<sup>1</sup> Ova glava sadži značajne filozofske koncepcije o relativnosti.

<sup>2</sup> *Vei-li* je mitološka rupa na dnu ili na kraju okeana.

<sup>3</sup> Mitski vladari pre Tri Cara.

<sup>4</sup> Bukvalno — izravnava sve rangove i distinkcije.

<sup>5</sup> Odavde pa do kraja ovog odeljka, najveći deo je u rimama.

<sup>6</sup> *K'uei*, mitska, jednonoga životinja.

<sup>7</sup> Jedan neomoceist (iz sofistické škole) koji je živeo posle Čuangcea.

Ovaj odeljak mora da je dodao neki docniji učenik kao što se lako vidi iz sledeće tri priče o Čuangceu.

### BELEŠKE UZ SREDIŠNI SKLAD

<sup>1</sup> *Čung* znači »središni«, a *jung* »stalan«. Sasvim je moguće da su delovi II, III, IV, V i VI prvobitno obrazovali jednu knjigu, koja se docnije amalgamisala sa ostalim delovima (I, VII, VIII, IX i X). Stil kojim su ova dva dela pisana potpuno je različit. Zbog toga verovatno i dolazi do naglog prelaza u upotrebi termina — u prvom delu upotrebljava se reč *čunga*, što znači *središni sklad* a u drugom *čungjung*, što znači *zlatna sredina*.

<sup>2</sup> Kao što je car Šun u navedenom tekstu čovek intelektualne prirode, tako je Jen Hwei čovek moralne, emotivne i religiozne prirode. (Prema primedbi Ku Hung-minga.)

<sup>3</sup> Punije i jasnije izlaganje Zlatne Sredine može se videti u Konfucijevim aforizmima; naročito u odeljcima

VI, VII, ili u odeljku VIII (*Vrsta ljudi koje je Konfucije mrzeo*).

<sup>4</sup> Za dalja objašnjenja o humanističkom kriterijumu, da je mera čovekova čovek, videti Aforizme, odeljak VI.

<sup>5</sup> Ovaj odeljak mora da je unesen iz nekog drugog, drevnog rukopisa. Konfucije je imao nekoliko razgovora sa vojvodom Ajem; neki su zabeleženi u zbirci *Veliki Tai*.

<sup>6</sup> Sinolog Ku ovo prevodi »inteligencija, moralan karakter i hrabrost«.

<sup>7</sup> Ovaj deo se nalazi u *Knjizi Mencijevoj*, IV. Prvi Razgovor se u celini nalazi i u *Konfucijevim porodičnim zabeležkama (K'ungce Čiaju)*, ali bez dela koja neposredno iza toga sledi.

<sup>8</sup> U kineskom tekstu ovaj odeljak stoji kao potpuno zasebna glava. Preveo ga je na engleski Lin Jutang, a ne Ku.

<sup>9</sup> Ovde vidimo vezu između ostvarenja svog istinskog bića i harmonije sa spoljnim svetom, između »neutralnosti« i »harmonije«.

<sup>10</sup> Sledeća dva odeljka su ovde unesena iz glave XXVIII. »Tri važne stvari« (položaj, karakter i naklonost prema istoriji) bile bi inače sasvim nerazumljive.

<sup>11</sup> Č'en Li smatra da je ova fraza najbolji opis pojma *jen*, ili »istinskog čoveštva«.

### BELEŠKE UZ KONFUCIJEVE AFORIZME

<sup>1</sup> Bukvalno u pet reči: »Niti smem (mogu), niti ne smem.« Docnije je Mencije iscrpno komentarisao ove reči i kazao da je Konfucije veoma elastičnog karaktera i da je delao prema okolnostima. Postoje i druga tumačenja, od kojih je jedno navedeno u opštem predgovoru o Konfuciju, i koje piscu predgovora izgleda verovatnije, a zasnovano je na najnovijim tumačenjima pojedinih mesta iz *Analekta*. Mencijevo mišljenje je da je Konfucije ovim hteo reći da on može biti službenik ako je potrebno, a može i ne biti ako je potrebno. Nasuprot drugim pomenutim osamljenicima, u njegovom karakteru je postojao i izvestan poriv ka aktivnosti, kao i filozofska sklonost ka povučeniosti i resignaciji.

<sup>2</sup> Malo je predmeta o kojima su Konfucije i njegovi učenici toliko raspravljali kao o »istinskom čoveštvu«. Vidi odeljak VI. Ovo je opipljiva netačnost ako se ne shvati da Konfucije za mnoge osobe kojima su se njegovi učenici divili nije hteo da prihvati naziv »istinski ljudi«.

<sup>3</sup> Smatrao je da ni jedan ni drugi način ne bi bio ispravan.

<sup>4</sup> U savremenoj Kini se pretpostavlja da ovi bogovi zastupaju ljudska bića pred Nebom.

<sup>5</sup> Vojvoda Čou bio je simbol moralnog vladara i osnivač je parlamentarnog sistema upravljanja zastupljenog pod dinastijom Čou. Konfucije je nastojao da taj sistem ponovo uspostavi.